

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39

Ağustos 2015 August 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TAHKİYEVÎ METİNLERDE HİS VE HASLETLERİN OLAYLARA TESİRİ
-YÛSUF U ZELÎHÂ HİKÂYESİ ÖRNEĞİ-¹

THE INFLUENCE OF CHARACTERS' EMOTIONS AND TEMPER ON EVENTS IN NARRATIVE TEXTS
- THE EXAMPLE OF YUSUF AND ZELÎHÂ NARRATION-

Ramazan ARI*

Öz

Edebî eseri değerli kılan özellik, metne sindirilmiş insanî boyuttur. Bu boyutta beşerî his ve hasletler yer alır. Yaratıcısının ve hitap ettiği insan olduğu bir durumda, bunlar arası iletişim, fikir noktasında düşünceler yoluyla sağlanır; psikolojik boyutta, his ve hasletler aracılığıyla sağlanır. Yazar, his ve hasletleri, kahramanlar ve olaylar aracılığıyla görünür kılar. Olayların hemen her aşamasında his ve hasletlerin etkili olduğu söylenebilir. Yazar çoğu zaman olayları tetikleyici unsur olarak öfke, sevgi, kıskançlık gibi duyguları kullanarak kahramanı harekete geçirir. Kaygı, korku, merak gibi duygularla olayın akışını sağlar; neticede üzüntü, pişmanlık, sevinç gibi duyguları ortaya çıkarak olayları nihayete erdirir. Hasletler noktasında yine, anlatıcının kahramanlara yüklediği karakter özellikleri, olayların başlaması, yön değiştirmesi, nihayete ermesi vb. noktalarda doğrudan veya dolaylı etkilidir. Yûsuf u Zelihâ hikâyesinde, bu etkiyi açık bir şekilde görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: His, Haslet, Olay Örgüsü, Hikâye, Yûsuf ile Züleyhâ.

Abstract

What makes a literary work valuable is the humanistic aspect that is embedded in it. In this aspect lay the humane emotions and tempers. In a situation when both its creator and the ones whom the creator addresses are human beings; while communication between these two poles in terms of idea is assured by thoughts, in psychological domain, it is realized through temper and emotions. While fictionalizing his story, narrator manifests temper and emotions by way of characters and actions. Emotions and tempers can be claimed to have been effective almost in all the stages of the events. Narrator mostly makes use of such emotions as anger, love, and jealousy as triggering agents to move protagonist into the action and he initiates the actions in this way. Narrator assures the flux of events by using such emotion as anxiety, fear, curiosity and consequently he ends the events by revealing such emotions as sadness, remorse and happiness. In respect of tempers, temperamental features which the narrator has attributed to the characters are directly and indirectly influential in the course of events in terms of exposition, rising action, suspension and dénouement. It is possible to see this effect explicitly in the story of Yûsuf and Zelihâ.

Keywords: Emotion, Character, Story, Plot, Joseph and Zuleyha.

Edebî eseri değerli kılan özellik, metne sindirilmiş insanî boyuttur. Bu boyutta beşerî his ve hasletler yer alır. Hem yaratıcısının hem de hitap ettiği insan olduğu bir durumda, bunlar arası iletişim, fikir noktasında, düşünceler yoluyla sağlanır; psikolojik boyutta, his ve hasletler aracılığıyla sağlanır. Metnin soyut boyutunu teşkil eden bu unsurları görmek için, metnin yüzey boyutunda yer alan somut unsurlara dikkat etmek lazımdır. Zaten bu soyut unsurlar, yüzeydeki somut unsurlara bitişik olarak metnin içine yerleştirilmiştir. Hatta somut unsurlar soyut unsurlar için bir araçtır, demek mümkündür.

Edebî metinler incelenirken, genellikle metnin somut özellikleri –tema, olaylar, şahıslar, zaman, mekân vb.- dikkate alınmakta, bunlar üzerinden bir takım bulgular elde edilmeye çalışılmaktadır. Fakat olayların arka planında, soyut halde bulunan etkenler ihmal edilmektedir. Kahramanların yaşadıkları duygulanımlar, bunun yanında sahip oldukları karakter özellikleri, yani hasletler bu manada ihmal edilen hususlardandır.

Giriş olarak, öncelikle “Edebî Eserde His ve Hasletler” başlığı altında, genel olarak eser içerisinde his ve hasletler değerlendirilecek, sanatçının bunlara eserinde nasıl yer verdiği, kurgu içerisine nasıl yerleştiği açıklanmaya çalışılacaktır. Akabindeki ana bölümde, ayrı ayrı başlık açmak suretiyle, his ve hasletlerin olay örgüsüne tesiri, onu yönlendirici özelliği üzerinde durulacaktır.

Çalışmada, Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yusuf: Yûsuf u Zelihâ mesnevisi esas alınmakla birlikte, içerisinde orijinal metnin de bulunduğu Osman Yıldız'ın aynı adlı çalışmasından yararlanılmıştır (Yıldız, 2008: 201-316). Bu kaynağın ilgili bölümünden yapılan alıntılarda yalnızca varak sayısı ve beyit numarası verilmiştir.

* Arş. Gör., İğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Bu makale, İstanbul Aydın Üniversitesi'nin 2013 yılında düzenlediği Genç Bilimadamları Sempozyumu'nda, “Tahkiyevî Metinlerde His ve Hasletlerin Yönlendirici Özelliği” adıyla bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ:

Edebi Eserde His ve Hasletler

Hayatın bir yansıması olarak edebi eserde, insanın sahip olduğu tüm his ve hasletler yer alır. Sanatçı, gerek kendinde gerekse çevresinde gözlemlediği insanların ruh hallerini, karakter yapılarını kelimelerle işleyip “edebî gerilim” oluşturacak şekilde metne yansıtır. Okuyucu da, bu kelime ve ifadeleri algılayabildiğince, metnin arka planını kavrayabildiği kadarıyla metinden etkilenecek edebi bir haz alır. Bu alınan haz, ifadenin insan ruhuna ettiği tesirdir (Açıkgöz, [t.y.] :3)

His ve hasletler, tüm edebi türlerde değişik amaç ve şekillerde kullanılabilir. Sanatçılar, edebî eserlerini kurgularken hisleri üç farklı şekilde işler: İlkinde sanatçı, tek bir hissi ele alıp onu derinlemesine, gulüv (mübalağa) derecesinde işler. İkincisi durumda, birden fazla his söz konusudur. Bu durumda sanatçı, tek bir hissi merkeze alıp -buna “öncül duygu” denilebilir- onu destekleyici birkaç hisse daha yer vererek kurgulama yapar. Örneğin sabır duygusunu işlerken bu “öncül duygu”ya keder, üzüntü gibi duygular eşlik eder. Bunlar sabrın hissedilme derecesini artırıcı, onu kuvvetlendirici işlev üstlenir. Üçüncü kurgulama şekli ise birbirine zıt hisleri karşı karşıya getirmek suretiyle “edebî gerilim” yaratma şeklinde yapılan kurgulamadır. Mutluluk- mutsuzluk, sevgi- nefret, korku- cesaret gibi hisler arasında karşıtlık oluşturabilir. Olay örgüsüne dayanan metinlerde, sanatçıların kahramanlarını önce çıkmaza sokup mutsuz etmeleri ve ardından çıkmazdan kurtararak mutlu etmeleri *duygu karşıtlığı* oluşturur.

Hasletlerin metinlerde kullanımına gelince, sanatçı iyi ve kötü karakterlerini, olumlu ve olumsuz hasletlerle donatır. Kahramanların ruhsal portrelerini oluştururken tamamen bu özellikleri kullanılır. Kendi dünyasını yarattığı hikâye içinde, insanların “karakter çip”lerine bu özellikleri yükler. Hasletler işlenirken, hislerde olduğu gibi, yine tek bir haslet söz konusu olabileceği gibi, birden fazla haslet de işlenebilir. Kibirlik, alçak gönüllülük, zalimlik, merhametlilik, bencillik, fedakârlık gibi zıt hasletler arasında ilişki kurularak olaylar kurgulanabilir. Ayrıca sanatçı, kahramanını çıkmaza sokma aşamasında olumsuz, çıkmazdan kurtarma noktasında da olumlu hasletleri kullanabilir.

Buraya kadar söylenenler, his ve hasletlerin metinde nasıl yer aldığı, metne kuş bakışı, küçük ölçekle bakıldığında görülebilen unsurlardır. Daha büyük ölçekle yakından, ayrıntılı bakıldığında his ve hasletler metinde ne gibi bir görünüm arz eder? Metindeki diğer unsurlarla ilişkisi, onlara etkisi nasıl olur? Sanatçı, metinde bunlara ne tarz görevler yükler? Bundan sonraki bölümde cevabı aranacak sorular bunlardır.

1. HİS VE HASLETLERİN YÖNLENDİRİCİ ÖZELLİĞİ

His ve hasletler, öncelikle metne sindirilmiş olduğu için daha derin boyutta yer almaktadır. Metnin soyut boyutunu teşkil eden bu unsurları görmek için, metnin yüzey boyutunda yer alan somut unsurlara dikkat etmek lazımdır. Zaten bu soyut unsurlar, yüzeydeki somut unsurlara bitişik olarak metnin içine yerleştirilmiştir. Hatta somut unsurlar soyut unsurlar için bir araçtır, demek mümkündür. Bunu, sadece edebî metinler değil, tüm sanat dalları için söylemek çok yanlış olmaz.

Metne tekrar dönülecek olursa, sanatçı kurgulama yaparken metnin insânî boyutunu teşkil eden his ve hasletleri, doğal olarak kahramanlar ve olaylar aracılığıyla ortaya çıkarır. Olumlu kahramanlara, aynı özellikteki hasletleri; olumsuz kahramanlara da yine aynı yönde hasletleri yükler. Bundan sonraki aşama, sinemada “action” denilen, kurgunun canlandırılmaya başladığı andır.

Sanatçı çoğu zaman olayları tetikleyici unsur olarak öfke, sevgi, kıskançlık gibi duyguları kullanarak kahramanı harekete geçirir, olayları bu şekilde başlatır. Olay anında kaygı, korku, merak gibi duygularla olayın akışını sağlar ve neticede üzüntü, pişmanlık, sevinç gibi duyguları ortaya çıkararak olayları nihayete erdirir. Olayların her aşamasında duygular, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilidir. Sanatçı, kahramanlarına yüklediği hasletleri de yine yer ve zamana uygun olarak ortaya çıkartarak olayları yönlendirebilir, geciktirebilir, sonlandırabilir.

Yûsuf u Zelihâ hikâyesi olaylardan ziyade his ve hasletlerin ön planda olduğu bir hikâyedir. O yüzden duyguların olaylar üzerindeki etkisi, açıkça hissedilir. Bununla birlikte kahramanlara dikkat edildiğinde olumlu ve olumsuz karakter oluşuna göre hasletlerle donatıldığı ve yer yer olaylara müdahalede kullanıldığı görülecektir. Bunun açıkça görülebilmesi için, inceleme esnasında, olay akışı içerisinde bu his ve hasletlerin ortaya çıktığı noktalara dikkat çekilecek; bunların ortaya çıkmaması halinde olayların hangi yöne akacağı ve ortaya çıktıktan sonra nereye doğru aktığı tespitiyle açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. Hisler

Yûsuf u Zelihâ hikâyesi, hisler açısından oldukça zengin bir hikâyedir. Bu konuda yüksek lisans tezi olarak yaptığımız çalışmada, üzerinde his olduğu ittifakla kabul edilen yirmi iki adet his tespit edilmiştir (Arı, 2011: 189). Çalışmanın neticesinde hikâyenin, üç temel his üzerine kurulduğu tespit edilmiştir: Aşk, kıskançlık ve merhamet (Arı, 2013: 153). Yalnız diğer hislerin de yer ve zamana göre hikâyenin kurgusunda farklı önem ve işleve sahip oldukları görülmüştür.

Hislerin olaylara tesirini daha net görebilmek amacıyla olayların başından itibaren incelenmeye başlanacak olursa, hikâyenin giriş bölümünde babası tarafından çok sevilen bir çocuk (Yusuf) söz konusudur. Çok sevilmesinin sebepleri arasında baba-evlat ilişkisinin yanı sıra çocuğun yetim oluşu, babasının ihtiyarlık döneminde dünyaya gelmesi ve olağanüstü güzellikte oluşu bulunur. Bu durumlar neticesinde babanın oğluna (Yusuf) gösterdiği aşırı sevgi ve ilgi, diğer çocukların onu kıskanmasına sebep olur:

*Kiçimüzi kurt yidi bil anlayu
Anı severdi atamız yigleyü (34a:974)*

Hikâye, “olumsuz” bir tablo ile başlar. Bunu, babanın evlatları arasında sevgi paylaşımı yaparken gösterdiği “adaletsizlik” oluşturur. Bu, olağanın dışında bir durumdur. Çünkü olması beklenen babanın hiçbir evladını ayırt etmeden, her birine ayrı ayrı sevgi göstermesidir. Bahsi geçen giriş bölümünde Yusuf, daha çocuktur. Hikâyeden kopmadan olaylar biraz daha önceye götürülecek olursa, Yusuf’un doğumundan önceki dönemde, gayet olağan bir aile tablosu olduğu düşünülebilir. En azından baba ile evlatlar arasında böyle bir problem yoktur. Yani olağan bir durum söz konusudur. Ancak Yusuf’un doğumundan sonra, olaylar başlar ve sevgi dağılımında görülen adaletsizlik, olayların olumsuz bir yöne doğru gideceğinin ilk işareti olarak belirir.

Yoğun sevgi neticesinde, başka bir duygu ortaya çıkar: Kıskançlık. Evlatlarda ortaya çıkan bu duygu, olumsuz yöne olan akışı, hızlandırır. Yusuf’un, kendine sultanlık verileceğinin işareti olan rüyayı görmesi, bunu babasına anlatması ve diğer çocukların bunu öğrenmesinin ardından bu kıskançlık duygusuna, öfke duygusu katılır. Bu aşamaya kadar, olayların olumsuz yöne doğru akışı zihinlerde gerçekleşir. Ancak bu noktadan itibaren, zihinlerdeki olumsuz gidişat harekete dönüşmeye başlar ve evlatlar kardeşlerini kandırıp onu öldürmek üzere bir yere götürürler:

*Bunun düşü togru gelürse nide-vüz
Eytdiler gelün bum öldüre-vüz (2b:42)*

Yoğun sevginin ortaya çıkması, akabinde oluşan kıskançlık olayları olumsuz yöne çekmenin bir nevi “zemin”i gibidir. Ardından olaylar sanki “erken son” a gider gibidir. Nitekim başkahraman Yusuf’un ölmesi halinde hikâye, biter. Ama kardeşleri, Yusuf’u tam öldüreceği zaman, yine başka bir duygu devreye girer: Merhamet. Kardeşlerden Yehûdâ, diğer kardeşlerin Yusuf’a yaptıkları zulüm ve kardeşi Yusuf’un haykırılarına dayanamaz. Ve ona merhamet eder:

*Çün işitdi Yehûda uşbu sözi
Âh kıldı Yusufu göndi özi
Berü gel dir Yûsufa korkma dahu
Öldürmeyem ben seni Tanrı hakı (4a: 82-83)*

Merhamet duygusu sayesinde başkahraman, ölüm gibi bir sondan kurtulur, olaylar olumlu yöne tebdil etmeye başlar. Bu sayede muhtemel son gecikmiştir. Ayrıca olayların ilerisi düşünüldüğünde, kardeşlerin öldürmekten vazgeçip Yusuf’u kuyuya bırakması, ona Mısır’ın yolunu açar.

Yusuf’un Mısır’a olan yolculuğunda, güzelliğine duyulan hayranlık ona yeni yeni kapılar açar. Burada da hayranlık duygusunun olumlu gidişata katkıda bulunduğu söylenebilir. Nitekim Zelihâ’nın eşi Kutayfer tarafından çok büyük bir bedelle köle olarak satın alınması da, bu duygunun neticesidir. Dolayısıyla Yusuf’un Zelihâ ile yollarını kesiştiren duygu, dolaylı olarak da olsa, hayranlıktır.

Zelihâ’yı, Mısır’a getiren, Yusuf’la yollarını kesişmesini sağlayan duygu ise hikâyenin temel duygularından biri olan aşktır. Daha Mısır’a gelmeden Yusuf’u rüyasında gören Zelihâ, ona aşık olur. Ona kavuşacağı ümidiyle Mısır’a gelir; ancak ilk başta hayal kırıklığına uğrar. Çünkü karşısına çıkan kişi, Yusuf değil Kutayfer’dir. Burada hayal kırıklığı, olayları geciktirici bir işlev üstlenir. Ancak Kutayfer’in Yusuf’u köle pazarından alıp getirmesiyle olaylar normal akışına -beklenen akış- girer ve Yusuf ile Züleyhâ ilk defa karşılaşır. O andan itibaren olayları yönlendiren, aşktır.

Hikâyenin kurgusuna bakıldığında, dikkat çeken noktalardan biri, “duygu dengesizliği”dir. Örneğin, Yakup’un evlatlarına karşı sevgi dağıtımında göstermiş olduğu “sevgi adaletsizliği” böyle bir durumdur. Zelihâ’nın Yusuf’a olan aşkında da benzer bir durum söz konusudur. Zeliha, büyük bir aşkla Yusuf’u severken onda hiç karşılığı yoktur. İleride bahsedilecek olan, kardeşlerin gösterdikleri merhametsizliğe karşın Yusuf’un son derece merhamet sahibi, hoşgörülü biri olması da bu kabildendir. Bu durumlar, hikâyede “edebî gerilim” yaratıcı durumlardır.

Tekrar aşka gelinecek olursa, Zelihâ yukarıda bahsedildiği üzere, karşılıksız derin bir sevdaya tutulmuştur. Şu beyitler aşkın derecesini anlatan ifadelerdir:

*Ol Zelihâ şöyle kim sevdi anı
Kanda varsa eydürdi Yûsufkanı
Kamu nesnesin Zelihâ unudur
Ne ki görse eydür uş Yûsuf budur*

Tursa otursa Yûsufî söylenür

Kanda kim varsa anı zikr eylenür (15b: 428-429)

Zelihâ'nın "marazî" aşkı, olayları tekrardan olumsuz bir gidişata doğru sürükler. Nitekim aşkına karşılık vermeyen Yusuf'a tuzak kurup murat almak istediğinde, Kutayfer'a yakalanırlar ve haksız yere de olsa Yusuf, zindana atılır. Hikâye için bu durum, yine "son" gibidir. Ancak Yusuf'un zindana girmesi, olumsuz gidişatın en son -en dip- noktasıdır. Bu noktadan sonra olaylar, olumlu yöne doğru, tamamen başkahramanın lehine, ilerlemeye başlar.

Yusuf epey bir süre zindanda kalır. O süre zarfında Mısır kralı değişir. Bir gün yeni kralın gördüğü rüyayı kimse yorumlayamaz. Kralın yanındakilerden biri, rüyayı Yusuf'un yorumlayabileceğini, söyler. Bunu söylemesindeki etken, Yusuf'la beraber zindandayken onun rüyasını doğru olarak yorumlaması ve bunun neticesinde aralarında başlayan dostluktur. Dolayısıyla ona duyduğu güvendir. Yani Yusuf'u zindandan kurtaran, rüya yorumlama hasletinin yanı sıra; güven duygusudur.

Rüyayı, 7 yıllık bolluğun ardından 7 yıllık kıtlık olacak şekilde yorumlayan Yusuf'u kral, Mısır'ın ekonomisini idare edecek bir mevkiye getirir. Yusuf'un yükselişi devam eder. Olaylardaki olumlu gidişat sürer.

Kıtlık yıllarında kardeşleri, Yusuf'tan -onu tanımamaktadırlar- buğday istemeye gelirler. Buraya kadar olan süreçte, kardeşler ve baba, tiyatrodaki sahnesini oynayıp ilerideki rolünü bekleyen sahne arkasındaki oyuncular gibidir. Fakat hikâyenin başındaki durumlar ile Yusuf'un kardeşleri ile karşılaşmaya kadar olan evredeki kurgusal bağlantı, duygularla sağlanmıştır. Bu aşamada babanın oğlunu kaybetmesi karşısında yaşadığı üzüntü ve buna sabrı; bununla birlikte ona duyduğu özlem bulunur. Kardeşlerde ise babalarının Yusuf'u unutmuyışı, üzüntüsünü devam ettirmesi nedeniyle ona karşı kine dönüşen bir nefret vardır. Bu duygular da, hikâyenin başındaki kardeşler ile Yusuf arasındaki bağlantıyı oluşturur:

Ümîdün kes Yûsufdan hiç anmagıl

Özüni öğüt-legil aglamagıl (42a: 1227)

Kardeşlerle karşılaşmasından sonra, normal şartlarda Yusuf'tan beklenen; kendisine yapılan zulüm, aileden koparılması, yıllarca baba, kardeş hasreti çekmesi ve yaşadığı diğer olumsuz pek çok durumdan dolayı karşı taraftan intikam almasıdır. Öyle olması halinde, klasik hikâye mantığındaki kötüler cezasını çekmiş olacaktır. Fakat bu takdirde, başkahraman kardeşlerini cezalandırmış olacak, bu da olumsuz bir son olacaktır. Yusuf, bu aşamada devreye giren merhamet duygusu sayesinde, kardeşlerini affeder. Nihayetinde olaylar olumlu ve mutlu bir sonla biter.

1.2. Hasletler

Hasletler noktasında yine, sanatçının kahramanlar için yazdığı kader içerisinde onlara yüklediği/atfettiği karakter özellikleri, olayların başlaması, yön değiştirmesi, kurguya uygun ilerlemesi, ertelenmesi, nihayete ermesi vb. noktalarında doğrudan ya da dolaylı etki edebilmektedir. Zalim, kibirli, bencil gibi karakter özelliğine sahip biri bu hasletlerden birinin yansıması olarak bir davranışta bulunur, bunun neticesi olaylar başlar ve hikâyenin başındaki olumlu hava bozularak olumsuzla tebdil eder. Dirâyetli, irâdeli veya sabırlı biri olayların mevcut durumda akışını sağlar; ferâsetli, metânet sahibi ya da cesur biri olayların akışını tekrar olumlu yöne çevirir, ardından ihtiraslı, riyakâr bir karakter olayları tekrar olumsuz bir yöne sürükleyerek, sonu geciktirir. Neticede merhametli, hoşgörülü biri, olumlu yönde, mutlu sonla olayları nihayete erdirir.

Yukarıda bahsedilen durumların hemen tümünü, Yûsuf u Zelihâ hikâyesinde görmek mümkündür. Hikâyenin başından itibaren bu durumlara bakılacak olursa, giriş kısmında babalarının Yusuf'a yoğun ilgisini kıskanan kardeşler söz konusudur. Bu kıskançlığı, öfkeye dönüştüren olay, Yusuf'un gördüğü rüyadır. Rüya, Yusuf'un ileride sultan olacağını işaretlerini vermektedir. Bunu öğrenen kardeşler, "bencil"ce bir tutum sergilerler:

Çün işitdiler bular işbu işi

'Acablaşurlar tanlaşurlar bu işi (2b: 32)

Kardeşlerin bu haberi alınca şaşkınlıkları ondan, hem yaşça daha büyük hem de diğer özellikler bakımından daha üstün olmalarını düşünmelerindedir. Buna rağmen böyle bir makamın kendileri yerine ona verilmesi şaşkınlık yaratır. Bu kişi yabancı bir kişinin ötesinde, kardeşleri olmasına rağmen bu şekilde düşünmeleri; hatta bununla kalmayıp onu öldürmeyi planlamaları "bencillik" olarak nitelenebilir. Öldürme planlarıyla birlikte olaylar başlayarak olumsuz bir yöne doğru akmaya başlar.

Öldürmeye gittiklerinde, yukarıda hislerle ilgili bölümde bahsedildiği üzere, kardeşlerden Yehuda'nın merhamet etmesi sayesinde olayların "erken sona" gitmesinin önüne geçilir. Merhamet, bir his olmakla birlikte, kıskançlık, güvenilirlik, kibirlilik vb. hasletler gibi insan fitratında haslet olarak da bulunur. Toplumsal bir varlık olan insan, doğuştan merhamet duygusuna meyillidir. Schopenhauer'un J.J. Rousseau'dan nakille söylediği, "İnsan kalbi kendisini, kendisinden daha mutlu birinin yerine koymayı nedense başaramaz. Oysa insan kendini, kendisinden mutsuz olan birinin yerine rahatlıkla koyabilmektedir (Schopenhauer,

2007: 76)." ifadesi bu savı destekler niteliktedir. Bu nedenle "merhametli olma" hasletinin, insan tabiatında doğuştan var olduğu kabul edilebilir. Hikâyeye dönülecek olursa, bu hasletinin olayların gidişatına tesir ettiği, olumsuz yöne doğru olan akışı, başka bir mecraya taşıdığı, yani "erken sonu" önleyici görev üstlendiği söylenebilir.

Yusuf'un macerası başka bir yöne akarken kardeşler, babalarına onun öldüğünü, bir kurt tarafından parçalandığını söylerler. Bunun delili olarak Yusuf'un kana bulanmış gömleğini getirirler. Gömlek kana bulanmış olmasına rağmen hiçbir yerinde yırtığı yoktur:

*Ya'kûb eydür bana virün gönlegi
Göreyim gönlegi direyim ögi
Virdiler aldı eline ol hoca
İstedi ol gönlegi uçdan uca
Gördi gönlek bisbütün yırtuğı yok
Âh kıldı akladı döğündi çok
Eytdi siz yitürdünüz ol oğlanı
Tonında kurdun nişanı pes kanı (6a: 146- 6b:149)*

Bu aşamada, öncelikle çocukların gafil davrandıkları, uydurdukları yalanın açık noktasını fark edemedikleri görülmektedir. Dolayısıyla çocukları, "gâfil/aymaz" olarak nitelemek, onların bu haslete sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Buna bağlı olarak çocukların bu yalanını zekâsı ve iz'ânı sayesinde anlayan baba ise "ferâset" sahibi biri olarak nitelenebilir. Çocukların gafilliği, uydurdukları yalanda mantık hatası yapmalarına neden olur. Buna binaen babanın feraset sahibi oluşu ise çocuklarının yalanındaki eksik noktayı fark etmesini sağlar. Bu sayede Yakup, oğlunun ölmediğini anlar, ondan ümidini kesmez. Dolayısıyla, hikâyenin başındaki bu sahne ile hikâyenin sonunda gerçekleşecek, Yusuf'un ailesi ile karşılaşmalarına kadar olan sahnenin bağlantısı sağlanmış olur.

Yusuf, kardeşlerinin yaptıkları zulüm karşısında; kuyuda bulunduğu esnada; Mısır'a olan yolculuğu süresince; hatta ileriki aşamalarda zindandayken başına gelenlere hep sabretmiş, sebat göstermiştir. Dolayısıyla "metânetlilik hasleti"ne sahiptir. Aksi durum düşünüldüğünde, yani Yusuf olanlar karşısında isyan etmiş olsaydı veya sebat göstermeseydi olaylar, yine erken sonlanabilirdi. Bu hasletinin olayların kurgu yönünde akışını sağladığı görülmektedir.

Zelihâ'nın da aynı haslete sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü rüyasında gördüğü Yusuf'la evleneceği ümidiyle geldiği Mısır'da karşısına bir başkası çıkmasına rağmen geri dönmemiş, beklemiş, sabretmiş, metânetlilik göstermiştir. Bu, onun ilk başta Yusuf'la karşılaşmasını, ardından aşkına karşılık verilmemesine rağmen yine "metânetli olma"sı sayesinde ona kavuşmasını sağlar. Zelihâ açısından da, yine bu haslet, olayların kurgu yönünde gelişimini sağladığı söylenebilir.

Mısır'a getirilip Zelihâ tarafından köle olarak satın alınan Yusuf, Zelihâ'nın "marazlı" aşkı karşısında son derece "iradeli" bir tutum sergiler. Hiçbir şekilde evli bir kadın olan Zelihâ'nın aşkına karşılık vermez. Yalnız burada, "iradeli olma" hasletine sahip Yusuf'un karşısında "ihtiraslı" bir kadın vardır. Bunun göstergesi olarak Yusuf'u öncelikle maddi zenginliklerle kandırmaya çalışır, ardından tuzak kurup murat almak ister; yine de istediğini elde edemeyince onu zindana attırır. Hem Yusuf'un "iradeli" tavrı hem de Zelihâ'nın "ihtiraslı" oluşu, Yusuf'u zindana götürmüş; bununla birlikte Zelihâ'yı da aşkından ayırmıştır. Yani bu hasletler, olayların -kısa bir dönem için- olumsuz bir yöne doğru akmasına sebep olur. Fakat bu olumsuzluk, olayların geneli düşünüldüğünde, Yusuf'un idareci olmasına giden yolu açar.

Yusuf'un zindana atılmasının bir diğer sebebi, Mısır'da çıkan dedikodulardır. Kutayfer, Yusuf'un suçlu olmadığını bilmesine rağmen "mahalli baskı"dan dolayı onu zindana atmak durumunda kalır. Aslında Kutayfer, onun hiçbir yanlışına şahit olmamış; hatta Zelihâ ile yakalandığında dahi, bunu kendi eşinin tezgâhladığını anlamıştır. Dolayısıyla onun gözünde Yusuf, "güvenilir" bir kişidir. Fakat bu, onun zindana düşmesine engel olamaz, yalnızca Yusuf'un okuyucunun zihninde "iffetli", "namuslu" kalmasını sağlar. Bunun yanında, zindanda birlikte kaldığı, kralın yakın hizmetkârlarından biri de, rüyasını doğru tabir eden Yusuf'a güvenmektedir. Nitekim zindandan çıkmasına vesile olan kişi, bu zindan arkadaşıdır. Dolayısıyla "güvenilirlik hasleti", hem Yusuf'un iffetli kalmasını hem de zindandan çıkmasını sağlar.

Zindandan çıkmasıyla ilgili, asıl kararı veren kişi, dönemin "adaletli" kralıdır. Kral Malik Reyryan, hem Yusuf'u zindandan kurtarmış hem de Zelihâ ile birlikte tüm kadınları toplayarak Yusuf'un yargılanıp Mısır halkının gözünde temize çıkmasını sağlamıştır. Malik Reyryan'ın "adaletlilik hasleti", olayların akışını olumlu yöne çevirmiştir.

Yusuf, üst mevkilere gelince, özellikle kıtlık döneminde son derece "adaletli" ve "cömert" davranır. Onun bu yöndeki şöhreti Kenan iline kadar ulaşır. Kıtlık sürecinde Yakup ve oğulları da sıkıntı içerisinde olduğundan, Yusuf'a gelmeye karar verirler. Yusuf'un "cömertlik hasleti", kardeşler ile Yusuf'un karşılaşmasını sağlar. Bu nedenle bu haslet, kurgu içerisinde ise olayları tekrar toparlayıcı bir göreve sahiptir.

Hikâye sonunda, kardeşleriyle tekrar karşılaşmasından sonra, yine Yusuf'un olumlu hasleti olarak ortaya çıkan "hoşgörülü olma" hasleti, Yusuf'un ailesine tekrar kavuşmasını; dolayısıyla olayların mutlu sonla bitmesini sağlar.

SONUÇ

Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesi, gerek Doğu gerekse Batı edebiyatlarında oldukça fazla ilgi çekmiş ve çokça işlenmiş bir konudur. Bunda, kutsal kitaplarda yer almasının yanında, asıl müsebbip barındığı his ve hasletlerdir. Bunlar insanlığın ortak konularıdır. His ve hasletlerin eserde yer alması, onu tüm insanlığa seslenecek tarzda yapmaya yetmez. Çünkü her edebî eserde bu unsurlar mevcuttur. Evrensel eserlerin, özellikle Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesinin bu gücünün arkasında, his ve hasletlerin iyi kurgulanması yatar. Bunun iyi yapıldığı bir eserde, edebî etkileycilik, dolayısıyla okuyucunun alacağı edebî haz da fazla olacaktır.

Tahkiyevî metinler kurgulanırken, genellikle olumluluk-olumsuzluk tezatlığı üzerine kurgulanır. Bu durum, çoğunlukla olaylar üzerinden gerçekleştirilir. Kahramanın önce sıkıntıya sokulup sonra bundan kurtarılması böyle bir kurgunun neticesidir. Kısa türlerde bu tezatlık az -bazen bir kez- tekrarlanırken uzunlarda birkaç kez tekrarlanabilir. Yani hikâyenin başındaki olumlu durum, olumsuzla döndükten sonra, tekrar olumluya, ardından tekrar değişerek yine olumsuzla doğru giderken bir müdahale ile yeniden olumluya dönebilir. Bu şekilde tekrar ederek devam eder. İşte sanatçı bu noktalarda müdahaleyi, his ve hasletler aracılığıyla yapar.

Bu meydana, çalışmada genel olarak amaç, his ve hasletlerin nasıl kurgulandığı, özelde ise bunların olayların akışına nasıl tesir ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, "His ve Hasletlerin Yönlendirici Özelliği" başlığı altında, "Hisler" ve "Hasletler" ayrı ayrı ele alınmak suretiyle, bunların olaylar üzerindeki yönlendirici özelliği üzerine yapılan tespitler aktarılmıştır. Bu aşamada yöntem olarak, olay akışı takip edilerek his ve hasletlerin ortaya çıktığı aşamalar mercek altına alınmıştır.

Çalışmanın neticesi olarak, hislerin ortaya çıktığı aşamalara dikkat edildiğinde olayların kırılma noktaları olduğu hemen göze çarpar. Bu noktalarda, özellikle kıskançlık, merhamet, aşk gibi ana hislerin olayların mevcut yöndeki gidişatını tersine çevirdiği görülmektedir. Elbette bu duygular tek başlarına kurguyu etkilememiş sevgi, üzüntü, kibir gibi duygularla desteklenerek dönüşler sağlanmıştır. Ama burada asıl nokta, anlatıcının hisleri kullanarak kahramanı harekete geçirmesidir.

Anlatıcı, hisleri sadece kahramanını harekete geçirmek için kullanmaz. Bazı kahramanlarına hissettirdiği duygularla, onun harekete geçmesini engeller. Bu sayede anlatıcıya bir boşluk açılmakta, bu sayede ihtiyaç duyduğu başka bir kahramanı harekete geçirerek, olayların kendi istediği yönde ilerlemesini sağlamaktadır. Örneğin bu hikâyede Yakup'ta ortaya çıkan sabır böyle bir durum arz eder. Bunun yanında sabır, özlem gibi duygular, olayların farklı zamanlarındaki evrelerini birbirine bağlayıcı bir görev üstlenirler.

Hikâyede dikkat çeken noktalardan bir diğeri, olumlu hasletlerin, olayların gidişatının olumlu; olumsuz hasletler de olumsuz yöne doğru gideceğinin işaretleri olarak işlev görmeleridir. Ayrıca olaylar belli bir yönde ilerlerken ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz bir his, mevcut yöne akışı hızlandırıcı bir işleve sahiptir. Hikâyede öfke ve hayranlık böyle bir işleve sahiptir.

Hasletler açısından bakıldığında, çalışmadan çıkan ilk sonuç, hikâyede kahramanların olumlu ve olumsuz oluşuna uygun olarak aynı yönde hasletle donatıldığıdır. Bunun yanında, hislerde olduğu gibi, anlatıcı olayların gidişatına kahramanlarının bu hasletlerinin dışı vurumu olarak ortaya koydukları davranışlarla müdahale etmektedir. Mevcut akışı bunlar sayesinde tersine çevirmekte, çıkmaza giren kahramanlarını bu sayede kurtarmakta ya da tam tersi şekilde davranmaktadır.

Sonuç olarak, kahramanların yaşadığı halet-i rûhiyelerin ve sahip oldukları hasletlerin, doğrudan ya da dolaylı olarak olayları yönlendirici özelliği bulunduğu, özellikle sanatçının, olayları kurguladığı yönde ilerletmesini sağladığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Nâmk, [t.y.] "Klasik Türk Şiirinde Beşerî His ve Hasletler", *Journal of Turkish Studies*, V. 27, s. 1.

ARI, Ramazan (2013). "Aşk, Kıskançlık ve Merhamet Üçgeninde Yûsuf u Zelihâ Hikâyesi", *Türk Dünyasından Halil Açıköz'e Armağan*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

_____ (2011). *Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Hikâyesinde Beşerî His ve Hasletler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SCHOPENHAUER, Arthur (2007). *Merhamet*, İstanbul: Dergah Yay.

YILDIZ, Osman (2008). *Yûsuf u Zelihâ, (Destân-ı Yûsuf)*, Ankara: Akçağ.